

Refleksije

Beseda in osebnost

Literatura je kakor vsaka umetnost zakladnica živih spomenikov zdavnaj umrlih osebnosti. Njeno sredstvo je jezik, je beseda, ki je izmed vseh umetniških sredstev najbolj živo. Besede so polne sto in stoletne tradicije in zgodovine. Vsak tvorec ima možnost začeti novo poglavje v tradiciji jezika ali vsaj nekaterih besed. Pravi tvorec jih celo ustvarja, ali pa jim izvablja nove smisle. Nekatera beseda stoji stoletja pripravljena, polna vsebine in nerazkritih pomenov, dokler ne pride nekoč tvorec takega osebnega sveta, da zasluti vse njeno bogastvo, ki lahko izrazi razsežne komplekse njegove osebnosti. Dvigne jo in kamen, ki so ga zidarji zavrgli, postane vogelni kamen, nekaka osrednja beseda.

Pri marsikaterem piscu je mogoče imenovati dve, tri besede, ki so na ta način posebno značilne zanj in v katerih se je osredotočil in izrazil važen del njegove narave. Kitajski mislec Laotse, ki je svojo modrost razložil v enoinsemdemdesetih pesmih, jo je vso razvrstil okrog dveh besed: smisel — življenje. Župančič je dejal, da je osrednja beseda Prešernove poezije in njegovega življenja — ljubezen. In morda se ni motil.

Nekoč sta mi prišli v zavest dve besedi Ivana Cankarja. Nato sem ga hotel primerjati in sem našel dve zelo sorodni pri Goetheju. Pri teh dveh parih besed in pri njunih mojstrih sem se na kratko zadržal.

Cankarjevi besedi sta: hrepenenje in sanje. Izrekel in ponovil ju je tisočkrat od prvih korakov, ko si je govoril: „sveto hrepenenje, ki si mi ga dala, gorí zdaj v meni...“ in še: „v sanjah je bilo moje pravo življenje...“ pa do „Podob iz sanj“ v vsej dolgi vrsti spisov, med katerimi je nekako posebno njegova „Lepa Vida“, dramatska pesem o hrepenenju, ki mu je bilo religija. In v to delo, ki je kristalizacija njegove duhovne narave, sta zopet uvrščeni dve pesmi, obe posvečeni „roži čudotvorni“, in obe prepojeni s sanjami: „v sanjah jo je videl...“, „daj, o Bog, o, daj mi sanj“..., „in nebеса dala so mu sanje...“.

Goethejevi besedi sta pri vsej različnosti začudo analogni Cankarjevima. Glasi se Streben in Einsicht. Posebno pogosto se v njegovih biografskih potopisnih in naravoslovnih delih ponavlja Einsicht. Tudi z Eckermannom govori o nji in Goethe jo često vpleta v svoje razmišljanje pred famulom. Druga centralna beseda Streben je v zvezi s prvo prav za prav bistvo Faustovega duha, kar oglašajo tudi angeli, ki neso njegovo dušo v nebo:

Wer immer strebend sich bemüht,
Den können wir erlösen.

Ne glede na to, da jo lahko često srečaš v vsej Goethejevi prozi in liriki, dajeta že ta dva stiha, s katerima pesnik opraviči in odreši Fausta, svojo osrednjo osebo in svoj jaz, besedi, s katero se odkupi, osrednjo pomembnost v njegovem delu in življenju.

Na prvi pogled vsebujeta ta dva para besed: hrepenenje in sanje ter Streben in Einsicht pri vsej nedvomni tipičnosti za oba avtorja, neznatna navodila za spoznanje njunih osebnosti. Zdelo se ti bo, da sta Cankarjevi besedi nekoliko mehko-nejši, skoraj ženski, nekako slovansko neogljeni v primeri s čvrstima, moškima besedama nemškega genija. Toda sleherna beseda, zlasti pa taka, ki je bila, kakor te štiri, izbrana za središče velike tvornosti, skriva pod površino plasti, v katerih se pogled razmakne in razširi. Krenimo tedaj vanje.

Hrepenenje in Streben. Slovenska beseda je v rodu z izrazi za rahlo bolešno stanje. Bolezen je trpljenje, je trpnost. Hrepenenje je pasivno in bolj pomeni biti v oblasti neke privlačne moči, kakor sam hoteti k nečemu. Stremljenje (Streben) vsebuje krettnjo iz lastne volje ali moči. — Hrepenenje je vzpon čuvstva, stremljenje — vzgon volje. Hrepeneč človek zre v svoj smoter in tava za njim, stremeč upira vanj oči in stopa k njemu.

Taki sta gibalni moči, ki se skrivata v tem paru besed. Deloma njun smoter in deloma način izživljanja vsebuje drugi par: sanje in Einsicht. Človek sanja z zaprtimi očmi. Einsicht prihaja od gledati, videti. Ni slučaj, da si je to besedo, ki je Goetheju in samo njemu resnično nadomestovala besedo spoznanje, izbral ravno on, ki ga njegov sijajni poznavalec H. St. Chamberlain opisuje kot genija, čigar centralni organ je bilo oko. Ne spoznanje, Einsicht, samo to nazorno gledanje in čutno videnje je način in smoter Goethejevega stremljenja. Cankarjevega hrepenjenja način in smoter so sanje. Ne sanjarije, marveč sanje, gledanje z zaprtimi očmi. Kam gleda njegov pogled? Navznoter. Oko gleda v svet, grabi za daljnimi zvezdami in skuša s prometejsko voljo obseči vesoljstvo. Zaprto oko se razgleduje po temah in prostranstvih notranjosti, ki jih — tajnovidno — hoče pregledati do dna.

Tako se nam polagoma iz teh štirih besed prikazujeta osebnosti obeh tvorcev: obraz našega slovenskega sanjača in tajnovidca src, vase zatopljenega tujca v svetu, nebogljenega, hrepenečega in svojemu hrepenenju sveto vdanega romarja Cankarja in velikega spoznavalca narave, njenega vidca in ljubljenca, prometejsko neustrašenega in neumirljivega raziskovalca in magika Goetheja. Razkrivajo se nam njuni poti. Zdaj bolje razumemo Cankarja, ko nam govori iz svojega izkustva: „Vsak hram v velikem domovanju človeškega srca ima skrite duri v drugi hram ... in ta v tretji ... in še nadalje, nadalje, brez konca, iz kapelice v kapelico, iz ječe v ječo, iz skrivnosti v skrivnost; vsake stopnice, še tako temne in strme, vodijo le do drugih stopnic, temnejših in strmejših, iz globočine v globočino, iz mraka v mrak.“ In jasna nam je Goethejeva pot po znanostih: Philosophie, Juri-sterei, Medizin, Theologie, katerim je treba dodati kot najvažnejšo, magijo ali naravoslovje vseh panog, od anatomije do nauka o barvah in o luči.

Naposled ju vidimo na koncu njunih poti. Hodila sta brez počitka, oba neumorna, prvi z veliko vdanostjo, drugi z velikim ognjem, prvi s hrepenenjem, doseči sinji cvet, rožo čudotvorno svojih sanj, drugi s stremljenjem obseči, zapopasti, ugledati skrivnost sveta. Pred prvim se odpirajo človeška srca. Njegovo notranje oko je postalo tajnovidno, prikazujejo se mu globokega spoznanja o človeku polne podobe iz sanj: „Le tistemu, ki je bil neustrašen, zadnje resnice željan, posegel v lastne globočine, le tistemu se razgrnejo vse prispodobe, se odpro katakombe v srcu brata,“ mikrokozmos v srcu človeka. In onemu drugemu, od katerega si je mož hrepenenja prav v tem sklepnem stavku izposodil besedo o prispodobah (alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis), se pred neustrašenim, skoraj brezbožnim očesom razgrinja kozmos in njegov duh, ki je prehodil pota zemeljske narave in pota nebesnih teles, ustvarja vizije, polne velike nazornosti, polne tistega spoznanja, ki mu je sam izbral ime: Einsicht.

Die Sonne tönt nach alter Weise
In Brudersphären Wettgesang ...
Und schnell und unbegreiflich schnelle
Dreht sich umher der Erde Pracht ...
Und Stürme brausen um die Wette
Vom Meer aufs Land vom Land aufs Meer ...

Tako ju kažeta besedi, v kateri sta sežela največje komplekse svojih osebnosti. Duh teh dveh besed, ki bosta za zmeraj zvezani z njunima človečnostima, preveva vse njuno delo in življenje. Samo ta dva para besed sta pravi posodi za njuni biti, sta prava izraza za veliko božjo misel, ki je ustvarila oba, romarja in Prometeja, in ki izrazita, na prvi pogled vidna, sama od sebe sije iz njiju, da je ni moči ne skriti ne ponarediti, kakor je ni bilo mogoče pridobiti. Mogla sta ji samo služiti.

J. Vidmar.

Polemika

„Jadovanka za teletom“ ali „Knjižarsko udruženje“ daje avtorjem lekcije o „korektnosti“. Belgrajska „Politika“ je v svoji štv. 9010 z dne 16. jun. priobčila izjavo „Knjižarskega udruženja Kraljevine Jugoslavije u Beogradu“ o raznih knjigah, ki so jih udeleženci kongresa PENkluba v Dubrovniku prejeli v dar. Uredništvo lista je izjavo s svoje strani podčrtalo s tem, da jo je opremilo z naslovom, segajočim črez tri kolone: „Zašto su strani pisci dobili utisak da kod nas postoji samo slovenačka, hrvatska i — jugoslovenska književnost?“ „Udruženje“ govori najprej o antologiji „Jugoslavische Dichter“, ki jo je v 500 izvodih izdalo belgrajsko založništvo „Narodna prosveta“ in jo razdelilo med udeležence kongresa, nato pa navede gloso nekega — neimenovanega — pač belgrajskega jutranjika, ki jo je napisal ob tej antologiji, da se „nijedan drugi izdavač nije setio da učini slično delo u korist književnosti od koje živi... ma da postoji i Udruženje knjižara koje je za ovu priliku trebalo da se potruži za jedan sastanak odnosno toga šta da učini... povodom dolaska eminentnih duhova celoga sveta... Sasvim bi drukčije izgledalo da su, pored ove antologije... na nemačkom, izdati i jedna antologija pripovedaka na francuskom i jedna zbirka eseja na engleskom.“

„Udruženje“ sicer pravi, da mišljenje tega lista o književnih in izdajateljskih vprašanjih nikakor „ne more biti merodavno“, vendar pa je to priliko porabilo za neke vrste obrambo samega sebe. Najprej se pritožuje, da se „Jugoslovenski PENklub“, ni spomnil „Udruženja“ ali vsaj kakih uglednejših njegovih članov, da bi jih kot goste povabil na kongres ali vsaj pred kongresom na sestanek, na katerem bi se skupno posvetovali, kaj se naj ob tej priliki stori za propagando naše književnosti. Založniki so pač dobri, kadar treba iskati krivce za „krizo knjige“, kadar pa se vrši kak kongres, pa izvedo zanj samo iz časnikov. Velika, z ozirom na sedanje finančno krizo naravnost ogromna vsota, ki jo je PENklubu dala država za ta kongres na razpolago, je delno bila pač tudi določena za izdajo reprezentativnih del naše književnosti, in naši založniki, tako zatrjuje „Udruženje“, če bi bili v ta namen povabljeni, „ne bi žalili truda i materijalnih žrtava da što potpunije i što lepše prikažu evropskim piscima njihovu jugoslovensku braću, ne tražeći za to nikakve pomoći ni pridrške, sem moralnoga priznanja.“

Ker pa se vse to ni zgodilo, se „Udruženje“ naekrat postavi v pozo užaljene device, ki ni dobila vabila na ples, ter z iztegnjenim prstom opozarja na sramote, ki so se vršile na tej zabavi, kamor ni bila povabljena niti za gardedamo. Čujmo: „Da je bilo, dakle, više planskog rada i više osećanja korektnosti (sic!) medju našim piscima, Knjižarsko udruženje i njegovi članovi, koji se bave izdavanjem knjiga, pokazali bi se dostojni poverenja. A tada se ne bi desilo (sic!) da u Ljubljani izlazi „Blätter aus der slowenischen Lyrik“ i „Slowenische Erzähler“ niti bi se dogodilo da se u ruke stranaca daje „La Slovénie“,